

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. V св. 3-4

БЕОГРАД 1953

САДРЖАЈ

	Страна
1. А. Б.: У добри час!	81
2. М. Стевановић: Напоредна употреба инфинитива и презентата са свезицом да	85
3. Ј. Вуковић: Граница слога и растављање речи на слоге	103
4. А. Белић: Поводом расправе проф. Ј. Вуковића	117
5. Р. Димитријевић: О једном случају употребе речи	126
6. Ђ. Ст. Радојичић: „Втори век“	131
7. М. Ајановић: „Независно“ сложена реченица и однос про- стих реченица у њој	134
8. Језичке поуке	148

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Секретар Уређивачког одбора — Бранислав Милановић

Научна Ривта

ИЗДАВАЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ НАРОДНЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ
БЕОГРАД 1953

Штампарија и књиговезница Српске академије наука, Космајска бр. 28

ПОВОДОМ РАСПРАВЕ ПРОФ. Ј. ВУКОВИЋА

„Граница слога и растављање речи на слогове“

1.

Свакако је потребно похвалити жељу друга Вуковића да упрости ако је могуће досадашњи начин поделе речи на слогове, а да не сиђе са правилне линије. Та линија је у томе да се речи деле на слогове према природи нашег језика, а не према принципима других језика, како се то досада хтело, а понегде и сада хоће. Надам се да ћу имати ускоро прилике да и о њима проговорим у НЈ, а засада ћу се задржати на разлагањима проф. Вуковића.

И Вуковић тражи, усвајајући принципе које сам у своје време изнео, да се подела на слогове заснива на природи гласова и зато предлаже извесне корекције. Морам само једно приметити. Подела на слогове, како је изнесена у моме Правопису (1950), заснована је на фонолошком принципу, што значи на општој природи гласова, а не на томе како би се у ком крају која гласовна група могла изговорити. Напр. у нашем се језику говори *падне* (3 л. сад. вр.) у већини говора, а понегде се говори и *пане*. То значи да већина наших говора има поделу на слоге *пад-не*, а мањина је имала *па-дне*, што је дало *пане*. Према томе, све докле се у нашем језику буде одржавао изговор *падне*, биће и правилна подела *пад-не*, а *па-дне* је фонетски местимични изговор који је само местимично и дао *пане*.

Друга, тако исто важна напомена коју треба учинити јесте да су неки пут могућа два изговора против којих се наше језичко осећање не буни. Тако Б. Милетић, напомињући да се „од консонаната изговарају — тесначни лако са потоњим, док преградни и полупреградни као најмање со-

норни показују склоност да обележе крај слога¹⁾, додаје (истина у напомени испод текста): „Сем овог главног момента, има их још (напр. дужина претходног, а можда и потоњег вокала, место акцента и сл., упор. *бү-дно* према *мѣд-на*, *пѣш-ла*: *мѣ-шла* и сл.). Они су међутим споредни и могу се у пракси елиминисати. Важније је питање уколико је оправдано одвајање назала од осталих сонаната; бар ја не могу приметити никакву разлику у примерима кас: *мү-тна* и *пѣ-шли*, *пүк-ла* и *сѣш-на*“.

Овде има читав низ питања која су се и мени стављала када сам своју систему поделе на слоге градио и која су јасна из оног низа колебања које сам навео у својој расправци Граница слога у српскохрватском језику¹⁾). Ако поделимо у групе примере Милетићеве, добићемо:

а) *пѣ-шла*, *мѣ-шла*: *пүк-ла*; б) *мѣд-на*, *сѣш-на*: *бү-дно*, *мү-тна*. Да ту може бити још знатно више колебања и да их је било и за Вука, може се видети у горњој мојој расправци (стр. 5—6), па ипак из целокупног материјала излази да треба делити онако како је и код Милетића: *мѣ-шла* и *сѣш-на*. Зато су се појединачни случајеви као *пү-кла* (нека је тако и у изговору свих претставника нашег језика, што баш није тако сигурно!), као *мү-шна* и сл. могли занемарити.

Да сумња коју је поставио Милетић о носним сугласницима није оправдана, види се лепо, међу осталим стварима, и из Вукова дељења речи на слоге. У своме Буквару (од 1827), где је Вук нарочито пазио и свакако и себе и друге у том правцу испитивао, он пише *н* и *м* иза експлозивних и африката одвојено: *брч-ну-ти*, *рт-ни-ци*, *већ-ма*, *кут-њак*, *муч-њак*. Много година после тога у своме преводу Новог завјета Вук у пракси, на крају врста, има увек *пад-нете*, *нашљед-ници*, *јед-но*, *слобод-но* — 18 примера; *мет-нете*, *смрт-ном*, *пет-наест* и сл. 12 примера; *Господ-њи* и сл. 5 примера; *ог-њени*, *подиг-нувши*, *јаг-ње*, *вјеч-ни* и сл. 6 приме-

¹⁾ Зборник у част Богдана Поповића, Београд, 1929 и засебно отштампано (1—14).

¹⁾ Основи фонетике српског језика, Београд, 1952, 66. Слично и у мојим универзитетским предавањима из фонетике.

ра; *ноћ-не*, *одоц-ни* (све код мене, 5—6), дакле на 43 примера одвајања носних сугласника у поменутом положају он има 7 примера неодвајања, и то у случајевима у којима иначе има чешће одвајања (*је-днога*, *поди-гните*, *ја-гње*, *о-гњено*, *ваздви-гнути*). Ако се узме да је Вук баш у том тренутку тако изговорио како је одвојено (а ту су се могли увући и изговори слагача и коректора, а такође и њихове грешке према Вукову оригиналу), јасно је да те појединачне случајеве можемо занемарити.

То исто вреди и за друге групе. Природа сугласника у већини случајева одлучује какво се практично правило мора утврдити, а не појединачна или чак и општија колебања којих свугде може бити.

2.

Примедбе Вуковићеве тичу се, пре свега, звука *ф* и питања: да ли се тај глас према другим гласовима у средини речи понаша као други фрикативни сугласници (*с*, *ш*, *з*, *ж* и *х*) или не понаша. Вуковић вели да сам ја у правило о подели слогова унео *х* и *ф* тек 1950 г. (Стевановић и Алексић, пишући своју граматику 1946 г., знали су да сам их ја већ био унео у свој Правопис, иако он још тада није био изашао). Напоменућу само да сам ја већ 1929 год. за гласове *х* и *ф* ово приметити: „Сугласници *х* и *ф* немају за ово питање већег значаја („*х*“ се не изговара, а „*ф*“ се употребљава у речима туђег порекла); али уколико се изговарају, они се не разликују у погледу границе слогова од сугласника друге групе¹⁾ (тј. *с*, *ш*, *з* и *ж*). Значи ја сам већ пре 25 година тврдио да се *х* и *ф* понашају у групи сугласничкој у средини речи онако као и остали фрикативни сугласници.

Вуковић пореди *на-фта* и *кро-фна* и вели да је *жи-вље* (по моме Правопису *жив-ље*) природније неголи *кро-фна* или *на-фта* и закључује да би било најприродније писати *наф-та*, а *жи-вље* или *зе-мља*. Тако исто, он предлаже да се пише *чиф-чија*, а не *чи-фчија*. Пре него што пређем на фонетско-физиолошке разлоге Вуковићеве зашто се *ф* одваја

¹⁾ Помен. распр. 2 стр. 2 нап. исп. текста.

од осталих фрикативних сугласника и понаша као експлозив, да се задржим на поређењу *на-фта* и *зе-мља*.

У погледу *зе-мља*, које сам и ја тако писао у III-ем издању Правописа, 1934 (в. стр. 133) ја сам у новом издању изменио своје мишљење и подвео сам и *мљ* под опште правило, које у главним линијама признаје и Вуковић (о његовим отступањима од тог правила исп. ниже), а које гласи да се сонанти (*р, л, љ, м, њ, в* и *ј*) када се два од њих десе у групи у средини речи увек растављају.

Према томе, нисам ја могао без разлога одустати од издвајања *зе-мља* и прићи *зем-ља*. Пре свега, обоје је могућно. Ја сам у својој расправи показао да је Бук писао обично *зе-мља* (4), али прегледајући Вуков Нови завјет, ја сам констатовао да је у њему двојако поступање са групом сугласника у речи *земља*: *зе-мљи*, *зе-мљу* двапут и трипут: *зем-љи* (двапут) и *зем-љу*; сем тога и *мрм-љаља* (исп. стр. 7). Тако и код сугласника *в* и испред и иза сугласника ја налазим колебање (исп. *Па-влу*, *Са-вла* и сл.; *сла-вљашу*, *живљења*, *пла-вљасмо*, *ожи-вљује*, *кр-вљу* и сл.; али и: *живљети* (чешће), *приготов-љена*, *крв-ници*, *против-но*, *јав-љам* и сл.; исп. и *црк-ву*, *мрт-вима*, *как-ва*, *клет-ву* и сл. поред *жрт-тва*, *мрт-тво*, *ка-ква*, *цр-кворм* — у 25 примера (стр. 5). Нешто колебање има и код сонанта *н*. Зато сам ја, поредећи та три сонанта (*м, н* и *в*) са осталим, закључио да су у нашем језику најмање сонанти *м* и *н*, а после њих *в*. Па ипак ја их нисам могао одвојити од осталих сонаната јер кад остали сонанти имају границу слога између себе (наравно, када су у групи у средини речи), а ови је могу имати и немати, једни чешће, а друге ређе, било је природно да као практично правило узмем за све једно, не обзирући се на могућна колебања. Само сам у једном случају нашао пуну доследност: када се *ј*, постало од *ђ*-та, налази иза којег другог сонанта — тада они иду увек заједно. Ето, зашто ја мислим да аналогича *зе-мља*: *зем-ља* не може дати паралелу за понашање сугласника *ф* у *вези са потоњим сугласником*.

Вуковић образлаже одвајање *ф* и теориски: прво *ф* није, вели Вуковић, у пуној мери струјни (фрикативни) сугласник.

Са овим се не бих могао у потпуности сложити, а с тим се не слаже ни Б. Милетић, који је тај глас и специјално испитивао. Он сматра *ф* „искључиво констриктивним“,¹⁾ дакле, у пуној мери струјним. Па не само то, већ он сматра „да се у нашем књижевном изговору *ф* и *в* с правом сматрају парним сугласницима“²⁾, тј. да је *ф* мукли фрикативни сугласник, а *в* звучни фрикативни сугласник. Он полемише са Фринтом да је наше и уопште словенско *в* експлозивно, а наше *ф* струјно и лабиодентално (исп. наводе и других који се нису слагали са Фринтом, *op. cit. ibid.*). Од овога Милетић није одустао ни у својим Основима фонетике српског језика (*passim*).

Према овоме, сугласник *ф* нити је сонант нити је експлозивни глас; зато теориског разлога не би било, према фонологији нашег језика, да се у изговору одваја од потоњег гласа. Једино би могло бити разлога томе у дијалекатском изговору, што за звук *ф*, који је туђ нашем језику, не би било немогуће, тј. да у њему има и нешто оклузивности (исп. са тим факат да је у нашем језику *ф* прелазило у *п*, напр. Трипун, Трипо, Трипко, Трипуњдан, Трипуњица (у Боци) код Вука од *Трифун* или *Степан*, односно *Стѣпан* од грчк. Стефанос и сл.). Али и тада за општи књижевни изговор гласа *ф*, који је искључиво фрикативан, не би имало значаја; оно иде заједно са осталим фрикативним гласовима.

3.

Говорио сам напред о подели *земља* по садашњем мом Правопису као *зем-ља* и изнео напред разлоге за то. Вуковић поред *зем-ља* није задовољан ни са *бар-јак*, *там-јан*, *мем-ла*; тако исто он сматра да треба делити: *бач-ва*, *бјеч-ва*, *циц-ва-ра*, *наћ-ве*, *циц-ла*, а не, као што мој Правопис препоручује: *ба-чва*, *бје-чва* итд.

Да узмемо прву групу: *зе-мља*, *та-мјан*, *ме-мла* и сл., а не *зем-ља*, *там-јан*, *мем-ла*. Да видимо, прво, како стојимо са

¹⁾ Изговор српскохрватских гласова, Београд, 1933, 43.

²⁾ *Ibid.*

материјалом. За *земља* смо напред видели да је у материјалу и једно и друго: *зе-мља* и *зем-ља*. За *л* иза сонаната немам много примера: *ор-лови скер-лету* (ор. cit. 6), али и *Па-вле, Па-влов, Са-вла*, дакле је и овде као код *земља* код Вука колебање; слично колебање наћи ћемо и код Даничића. За употребу *ј* иза сугласника сви примери у којима је *ј* од јата имају сугласник са потоњим *ј* у једном слогу, а за примере као *тамјан* немам довољно потврда (исп. *пе-рја, пе-рја-ни-ца*, ор. cit. 4) и мислим да су, као и у горњим случајевима, обе поделе могуће. Исп. у нашим говорима *родјак, нетјак* и сл., који су имали двојаку поделу: или као *ро-дјак*, што је дало *рођак, неђак* и сл. или као *род-јак, нет-јак*, што је учинило да се одржи *родјак, нетјак*. Можда се тако може тумачити двојаки облик речи *тамјан* као: *тамљан* (Вук) *тамјан* и *тамљан* као *там-јан*. Али да и нема тога. према сонантској природи звука *ј* у нашем језику могло би се дати правило као за све остале сонанте.

Што се тиче речи као *бач-ва, бјеч-ва, циц-ва-ра, наћ-ве, цуц-ла*¹⁾, ту мислим да није у праву Вуковић кад мисли да, иако експлозивни сугласник иде заједно са сонантом *в* (*црква, кле-тва, сетва* и сл.), африкате не треба да иду зато што су састављене од два звука *т* и *ш* (одн. с или *ѓ*). Добија се утисак из целокупног разлагања Вуковићева да африкате треба (и по утиску на ухо) пре одвајати него експлозивне. Али баш напротив. Експлозивни су сугласници преградни, а африкате су полупреградне (види и код Милетића, Основи фонетике, 29) јер су састављене од елемената звука *т* и *ш*, (односно с и *ѓ*), а не од целих тих гласова тј. само су на половину експлозивни а на половину фрикативни, па кад преградни сугласници иду са потоњим *в*, то још више вреди за полупреградне.

Али није ствар само у овоме. Ја се не могу сложити никакo са теориским објашњењем ових случајева код Вуковића. Он сматра да је за скуп сонаната пресудна експлозивност сонаната. Напр. у *земља* и *мема*, вели он, експлозив-

¹⁾ Овамо иду и други примери које наводи Вуковић као *жу-чљив, мучљив, уочљив, Шућро* и сл.

ност другог сугласника није доминантна, „експлозије настају готово истовремено, тако да се *м* и *љ* (*л*) јављају као сливена, границом слога неодвојива гласовна веза“. Тако он *ав-лија* пореди са *пат-ка* (тј. са два експлозивна сугласника), али ту се њихове експлозије не стапају.

Ја мислим да се само у изузетним случајевима може говорити о моментаности (или експлозији) сонаната, а да тога елемента као сталног нема у природи сонаната¹⁾. Да су сонанти оклузивни(тј. експлозивни), зар бисмо могли имати *твој, свој, смети, снег* итд.? У природи је сонаната *звучност* и *струјност*. По томе су они слични вокалима и зато се и *твој, снег* не претварају у *двој* или *знег* и сл., дакле исто онако као што се изговара и *та, са* и сл. а не *да, за* и сл.²⁾.

Подела сонорних сугласника када су у групи у средини речи долази од њихове на половину вокалске природе: као гласови слични вокалима, а неслоговни, они се придружују вокалу пред њима и вокалу за њима, напр. *сјај-но, бор-на, зглав-ка* итд. Исто тако када вокал, напр., *и* пређе у *ј*, он се придружује вокалу који је пред њим: *зеитин* постаје *зеј-тин* и сл.³⁾.

1) На овом месту које цитира Вуковић (Дијалекти ист. и јужне Србије, 153) можда је тербало да стоји за изговор, а не за експлозију јер затвор пролаза код звука в није потпун. Наравно, моментаност изговора (нарочито код *м* и *н* где су преграде у устима потпуне) може изазивати утисак експлозивности.

2) Увек када сам у својим делима говорио о сонантима у вези са границом слога, ја сам истицао (чак и у граматицама за средњу школу, исп., напр., Граматику српскохрватског језика за други разред, Београд, 1934, 6—7, 10—11) њихово звучно струјање (дакле звучност и струјање), а не експлозију.

3) „Гласови прве групе (*р, л, ј* итд.) по природи су својој на средини међу вокалима и сугласницима, и они се у грађењу слогова понашају као вокали који не образују сами слога: са вокалом који им претходи, а пред сугласником, — образују неку врсту дифтонга, а са сугласником који је пред њима иду заједно: *сјај-но, о-ру-жје*. У нашем се језику сви ти сугласници и у другим правцима понашају као вокали: када је пред њима мукли сугласник, иако су они звучни, они се не претварају у звучни: *твој, сјај, слој, књига* итд.“ (ор. cit. 3). Дакле, и овде се нигде не помиње експозија.

Наравно, при фонетском испитивању појединих појава може бити још више колебања него што је овде изнесено (исп. примере код мене у изнесеној расправи), али ја мислим да нема разлога мењати извесна правила која треба да имају општу вредност, док су извесна отступања често само местимична, а каткад и индивидуална.

Мислим да би била довољна два правила, па да се речи правилно деле на слоге у погледу средине речи:

1) када је почетни струјни сугласник (с, ж, з, ш, х, ф), он иде са потоњим сугласником (*па-сти, па-сха, и сл.*).

2) када се сонанти (сем *м, н* и *њ*) налазе иза праскавих сугласника (*експлозивних т-д, к-г, п-б*), праскави иду заједно са сонантима (*ку-пљен, ста-бло и сл.*).

У свима другим случајевима сугласници се растављају (*бор-ба, леп-ши, саг-не, тач-ка и сл.*), сем кад је *ј* постало од *јата*: оно иде са сугласником који му претходи (*у-мје-ти, ви-дје-ти и сл.*).

И подела на слоге исто онако као и сва друга правописна правила нису ни плод фантазије ни нечије ђуди: то су резултати гласовних особина нашег језика. Наравно, могу се у подели слогова примењивати и други принципи него што су изнесени у овој расправици. Само се мора водити рачуна о особинама сваког појединачног правописа: наш је правопис по главним особинама својим — фонолошки (дакле, према општој природи језика); зато и подела на слоге треба да је фонолошка. То треба да имају на уму сви они који хоће о подели на слоге да говоре. То је имао на уму проф. Вуковић; што има код њега неслагања са мном или код мене — са њим, то ће послужити само на корист овом делу нашег правописа.

А. Белић